

role of normativity in management, its impact on decision-making processes and ensuring effective interaction between the subject and the object of management.

The author defines management as a special activity that directly removes internal contradictions in a person's practical activity.

Criteria for dividing management into types are proposed. These types are technical, biological and social management. A necessary attribute of management is its normativity, and depending on the type of management, the types of norms are determined: technical and social norms based on the criterion of the difference between the two orientations of the subject of management - on the subject and the object of management.

Criteria for finding out management methods are also defined. In social management, such a criterion is the channels of influence of management on people's behavior: feelings, consciousness, will, interests of a person. According to these criteria, methods of social management are determined – psychological, ideological, administrative and economic methods.

The importance of a comprehensive approach to the use of various management methods in their organic complementarity is emphasized.

In modern approaches to the development of management theory, cybernetic and mathematical directions predominate, giving rise to various specialized methodologies. This occurs against the backdrop of efforts for effective economic process management in the context of stiff competition. However, due to this specialization, management theory is losing connection with its fundamental principles and essence, complicating the understanding of general management concepts. Particularly, important aspects of management include the presence of a management subject, the purposefulness of activity, and its normative character, which are often overlooked. Insufficient attention to these aspects leads to problems in the organization of authority and the efficiency of public administration. Ignoring normativity in management results in the loss of legal information as a critical resource for effective societal governance. Normativity is important not only for social management but also for technical management, as both types of governance require the regulation of subjects' behavior through law.

Key words: management, types of management, management methods, social management, normative management, legal information.

DOI: 10.33663/0869-2491-2024-35-395-403

УДК 342.7

Т. А. КОСТЕЦЬКА,
кандидат юридичних наук, доцент
ORCID: 0000-0002-3841-4925

КАТЕГОРІЯ «ЕЛЕКТРОННИЙ ПАРЛАМЕНТ»: ПИТАННЯ ПРО ІНТЕРПРЕТАЦІЮ ПОНЯТТЯ

У статті розглянуто сучасні підходи щодо інтерпретування е-парламенту у міжнародній практиці та вітчизняній науковій літературі. Звертається увага, що, незважаючи на широке використання терміна у спеціальній літературі, конституційно-правова наука не містить його загальноприйнятого поняття як юридичної категорії. Відсутній уніфікований підхід до розуміння сутності, змісту е-парламенту. На основі узагальнення наукових позицій визначається напрям щодо дослідження цієї категорії. Здійснена спроба авторського визначення та виявлення її ознак. Йдеться про широкий і вузький підхід до розуміння досліджуваного феномену. Наголошується на значущості окресленої проблематики насамперед у контексті формування концепту е-парламентаризму, оновлення теоретичних засад українського парламентаризму загалом, модернізації доктрин конституціоналізму.

Ключові слова: е-демократія, цифровізація, інформаційно-комунікаційні технології, конституціоналізм, парламентаризм, е-парламентаризм, е-парламент.

Kostetska Tetyana. Category of electronic parliament: interpretive questions of the concept

Modern approaches to the interpretation of e-parliament in international practice and domestic scientific literature are considered. Attention is drawn to the fact that, despite the rather widespread use of the term in special literature, constitutional and legal science does not contain its generally accepted concept as a legal category. There is also no unified approach to understanding the essence and content of the e-parliament. Based on the generalization of scientific positions, the research direction of the named category is determined. An attempt was made to author's definition and identification of its features. It is about a broad and narrow approach to understanding the studied phenomenon. The importance of the outlined problems is emphasized primarily in the context of the formation of the concept of e-parliamentarism, updating the theoretical foundations of Ukrainian parliamentarism in general, modernization of constitutionalism.

Key words: e-democracy, digital, information communication technologies, constitutionalism, parliamentarism, e-parliamentarism, e-parliament.

* **Kostetska Tetyana**, Candidate of Juridical Sciences (Ph. D.), Docent

Постановка проблеми. Суттєві глобалізаційні процеси, зміни в українському суспільстві, що відбуваються, стратегія впровадження державної політики цифрової трансформації усіх сфер суспільних відносин як тенденція сучасного їх розвитку, переведення до цифрового формату традиційних (оф-лайн) демократичних процесів, вплив соціальних мереж на діяльність органів публічної влади у контексті їх комунікативної взаємодії з громадянським суспільством – далеко не вичерпний перелік чинників, що зумовили водночас при існуючих незмінних константах електронну модернізацію національної (як і світової загалом) доктрини конституціоналізму.

Процеси цифровізації суспільних відносин у різних формах прояву (е-демократія, е-урядування, е-держава тощо) впродовж вже тривалого періоду стали предметом осмислення вітчизняних і зарубіжних фахівців різних галузей знань, теоретиків права, вчених-представників галузевих юридичних наук. Зокрема, науковий дискурс ведеться щодо формування концепту таких категорій, як, наприклад, «цифровий конституціоналізм», «інформаційний конституціоналізм», «цифрове конституційне право» – родових понять конституціоналізму, конституційного права, – наповнення його конкретним змістом.

Комплексне впровадження у національну практику інструментів, зокрема е-демократії, підвищують важливість осмислення ролі й призначення парламенту в демократичній державі, його розвитку і практики функціонування в Україні, доцільність оновлення існуючих наукових узагальнень доктрини парламентаризму є одним з найбільш актуальних напрямів дослідження для сучасної конституціоналістики. Актуалізується увага дослідників щодо теоретико-правового аналізу концептуальної ідеї впровадження е-парламенту як одного із головних елементів демократичних цінностей електронної демократії в Україні, поняття, сутності названого феномену, напрямів її трансформації у реальний механізм практичної діяльності українського парламенту (забезпечення, розвиток, правові засади), формування новітнього концепту е-парламентаризму¹.

Отже, значущість окресленої проблематики лежить як у площині оновлення теоретико-правових засад українського парламентаризму, так і модернізації конституціоналізму загалом, який у сучасних реаліях викликів і загроз для державотворення, в умовах правового режиму воєнного стану разом зі своїми змістовими складовими набуває зумовлених існуючими чинниками певних модифікацій.

Науково-теоретичною основою сучасних досліджень у названій царині наукових знань можуть слугувати також концептуальні, методологічні, прикладні підходи до проблем цифрової трансформації держави, значення, ролі в цих процесах ІКТ.

Стан дослідження. При дослідженні цієї проблематики ми спираємось на доктринальні доробки щодо сутності українського конституціоналізму, парламентаризму, зокрема, Ю. Барабаша, О. Батанова, А. Крусян, В. Пого-

рілка, О. Скрипнюка, В. Федоренка, В. Шаповала, Ю. Шемшученка та ін. Окремо слід назвати теоретичні напрацювання вітчизняних дослідників з питань функціонування інформаційної сфери суспільства, процесів його інформатизації, цифровізації, розвитку інформаційного суспільства, доктринальних положень державної інформаційної політики, концепції е-урядування, цифрової трансформації держави та інших дотичних проблем у різних аспектах (О. Баранова, К. Беякова, О. Берназюк, В. Горбатенка, В. Горбуліна, В. Куйбіди, В. Політанського, Г. Почепцова, І. Сопілко та ін.).

У сучасних працях з питань висвітлення тематики упровадження елементів е-демократії, її правової природи, напрямів розвитку, розвитку е-парламентаризму у світлі євроінтеграції України, порушених різними вітчизняними науковцями (А. Береза, С. Бойчун, Н. Грицяк, С. Довгий, С. Дорогих, В. Дрешпак, І. Корж, С. Лихоступ, В. Лихоступ, А. Семенченко, С. Соловійов, В. Тенюк, С. Чукут та ін.), для яких характерна розмаїтість наукового пошуку відповідних досліджень, категоріально-понятійний апарат заявленої проблематики розкривається здебільшого дещо побіжно, зокрема, без трактування термінопонять на рівні дефініції.

Отже, у юридичній науці на сьогодні немає єдиного розуміння такого надзвичайно складного, багатоаспектного феномену, яким є е-парламент, е-парламентаризм загалом, що й визначило інтерес до висвітлення.

Метою статті, на продовження поглибленого підходу до аналізу цієї проблематики², є на основі існуючих у спеціальній літературі позицій визначення е-парламенту як самостійної політико-правової категорії, пошук напрямів наукових підходів до подальшого її вивчення.

Основні результати дослідження. Оглядовий аналіз сучасної спеціальної літератури свідчить, що термін «е-парламент» є широко уживаним. Однак, як вже було сказано, у конституційно-правовій науці досі не сформовано його загальноприйнятого поняття як юридичної категорії чи уніфікованого підходу до розуміння сутності, змісту цього багатоаспектного явища.

Фахівці, як правило, висвітлюючи визначену ними дотичну проблематику е-парламентаризму, використовуючи названий термін, не завжди вдаються до розкриття його поняття на рівні дефініції. Здебільшого надається перелік основних, на нашу думку, ознак чи змістовна характеристика, підкреслюється зв'язок із упровадженням законотворчої діяльності та законопроектної роботи на основі системи електронного документообігу³.

Досліджуючи поняття е-парламенту, є потреба звернутись до первісних витоків досліджуваного феномену, параметрів основної концептуальної ідеї його впровадження у практику національних парламентів на базі застосування ІКТ для забезпечення ефективної їх роботи, прозорості, відкритості та підзвітності перед виборцями, налагодження діалогу між парламентом і громадянами тощо.

Відразу слід підкреслити, що відповідний концепт був сприйнятий в Україні, яка, як відомо, приєдналася до Декларації відкритого парламенту з

подальшою розробкою і затвердженням кола заходів із реалізації положень цього документа з метою впровадження міжнародно-правових стандартів у діяльність Верховної Ради України, її органів, народних депутатів, підвищення якості на забезпечення прозорості та передбачуваності у діяльності⁴. Згідно з рекомендаціями Міжпарламентського союзу ЄС була розроблена, затверджена Стратегія електронного парламентаризму⁵, розпочато її впровадження.

Сутність е-парламенту на міжнародному рівні визначена, зокрема, у Звіті ООН щодо функціонування і розвитку електронних парламентів за 2008 р. (першому на той період документі такого типу), підготовленому спільно з Міжпарламентським союзом. Е-парламент через ширший доступ до парламентської діяльності й документів є ефективною організацією, учасники якої використовують ІКТ для виконання своїх першочергових функцій законотворення, представництва та нагляду з кращими результатами⁶.

Якщо звернутися до наукового доробку щодо понятійно-категоріальної основи, можна пересвідчитися, що у фаховій літературі переважає саме такий підхід до визначення досліджуваного явища, тобто е-парламент розглядається саме як законодавчий орган, який набуває більшої ефективності, прозорості, доступності та звітності завдяки інформаційно-комунікаційним технологіям⁷. Водночас практика парламентської діяльності як зарубіжна, так і національна переконує, що на сьогодні таке розуміння е-парламенту є дещо спрощеним для такого широкого, складного феномену.

У заявленому контексті можна, наприклад, навести визначення Європейського центру парламентських досліджень і документації як такого, у якому відповідні партнери та процеси (зовнішні й внутрішні) взаємодіють за допомогою сучасних ІКТ і стандартів для покращення прозорості, якості, продуктивності, ефективності⁸.

Небезпідставно в науковій літературі висловлюється думка, що е-парламент «...не просто впровадження різноманітних систем, як наприклад, систем електронного документообороту в парламенті, інтернет-мовлення, майданчиків спілкування з громадянами та експертним середовищем, електронних інформаційних систем нормативно-правових актів та законопроектів...», характерним є саме комплексне функціонування цих систем, їх взаємодія для найбільш ефективного досягнення таких цінностей парламентаризму, як представництво, прозорість, доступність і відповідальність⁹. Усвідомлюючи роль і значення застосування електронних, цифрових технологій у парламентській діяльності, безумовно, її ефективність, якість – технічної і організаційної інфраструктури Верховної Ради, чинного законодавства, нормативно-регламентної документації, функцій депутатського корпусу і апарату, архітектурних, технічних та інших особливостей тощо, автори колективної праці визначають поняття вже системи е-парламенту для Верховної Ради України, а саме як інтегрованої інформаційно-аналітичної системи для прозорості, відкритості й підзвітності роботи народних депута-

тів, яка за допомогою ІКТ, основу якої становлять математичні моделі та методи інформаційно-аналітичного супроводу законотворчої роботи, з розширеним функціоналом дослідницьких служб і комунікацій, дає змогу здійснювати якісний зворотний зв'язок з громадянином з використанням ситуаційних центрів для здійснення ефективного управління¹⁰.

Продуктивним, на нашу думку, є підхід щодо розуміння сутності е-парламенту як сучасної форми діяльності класичного парламенту, а) «...що виникла в результаті розвитку суспільства та проявляється в більш ефективному, прозорому й доступному способі здійснення народного представництва й законотворчої діяльності за допомогою використання ІКТ...»; б) основою його є «...інформаційна інфраструктура апаратне та програмне забезпечення, системи та програми, необхідні для забезпечення технологічної підтримки; внутрішній та зовнішній персонал, залучений для створення та підтримки інформаційного забезпечення у законодавчому процесі, тощо...»¹¹.

Очевидно, що в дисертаційному дослідженні адміністративно-правових аспектів функціонування цифрових технологій у праві е-парламент визначається саме як форма організації діяльності органу законодавчої влади, яка заснована на застосуванні цифрових технологій, що дає змогу здійснювати його взаємодію з іншими суб'єктами владних повноважень, фізичними та юридичними особами, здійснювати законопроектну та законотворчу роботу¹².

Узагальнюючи наведені позиції, назовемо найбільш характерними кваліфікуючими ознаками того, що визначаємо як е-парламент, а саме:

- використання ІКТ, цифрових технологій у парламентській діяльності;
- впровадження й комплексне функціонування у структурі представницького, законодавчого органу різноманітних систем (інтегрованої інформаційно-аналітичної системи; інформаційно-аналітичного супроводу парламентських процедур і насамперед законотворчої, реалізації інших конституційних парламентських функцій і повноважень (представницької, організаційної, контрольної), діяльності керівних осіб парламенту, його інших структур (комітетів, тимчасових комісій, фракцій, депутатських груп парламентаріїв, оптимізація внутрішніх комунікацій та обміну інформацією всередині парламенту);
- забезпечення прозорості, відкритості функціонування парламенту, покращення його іміджу на цій основі (що особливо актуально в реаліях сьогодення в умовах функціонування Верховної Ради на встановлених засадах правового режиму воєнного стану);
- забезпечення швидкого доступу громадськості до інформації (публічної інформації) про діяльність парламенту, його органів, народних депутатів для розвитку форм демократичної участі громадян у здійсненні народовладдя, управління державними справами, що є їх конституційними правами, забезпечення зворотного з ними зв'язку, підвищення рівня громадської довіри до вищого представницького органу тощо. Зрозуміло, що відповідний перелік

не є вичерпним з огляду на складність, різноплановість досліджуваного явища.

Більше того, як обґрунтовувалось нами в попередніх публікаціях, е-парламент не можна розглядати окремим різновидом традиційного демократичного парламенту, представницького органу, органу державної законодавчої влади, доктринально ключової ознаки політико-правового явища парламентаризму, неодмінні класичні елементи якого не притаманні електронній формі його функціонування.

Хоча існуючий науковий аналіз комплексу сутнісних і змістових характеристик парламентаризму як феномену сучасного конституційного права, свідчить, зокрема, що формальний парламент (як орган законодавчої влади) може існувати й без деяких сутнісних елементів парламентаризму, що притаманно авторитарним режимам, але парламентаризм і авторитарний (і тим більше тоталітарний) режим несумісні¹³.

Слушно підмічено, що законодавчий орган як самостійна установа не може бути електронним структурно; визначення його «електронним» не означає та не передбачає його виборності як вищого колегіального представницького законодавчого органу держави, його електронним варіантом, бо не здійснені жодні типові процедури його створення. Е-парламент – це сучасна форма діяльності загальноновизнаного класичного парламенту, що виникла в результаті розвитку суспільства та проявляється в більш ефективному, прозорому й доступному способі здійснення народного представництва й законотворчої діяльності за допомогою використання інформаційно-комунікаційних технологій¹⁴.

Виходячи з наведеного, можна сказати про широкий і вузький підхід до розуміння досліджуваного феномену. У широкому розумінні, на нашу думку, з огляду на цілеспрямованість впровадження е-парламент є новітньою формою діяльності загальноновизнаного демократичного парламенту, забезпечення його відкритого, прозорого, відповідального перед виборцями функціонування задля, у контексті представленого в цій статті підходу, розвитку е-демократії з її головним концептом – розширення можливостей розвитку й посилення демократичних інституцій, участі громадян у політичних процесах. Концепція вузького розуміння має бути пов'язана з сутністю цього політико-правового явища, його кваліфікуючими ознаками.

По суті, за формальними зовнішніми властивостями досліджуваного феномену стоять інформаційно-комунікаційні, цифрові технології здійснення парламентської діяльності, парламентські автоматизовані системи: з інформатизації законотворчого процесу, електронного документообігу, інші програмно-технічні комплекси й парламентські вебресурси тощо. Правове і організаційне їх оформлення, забезпечення функціонування – сутність інституціоналізації е-парламенту як такого, його внутрішнього, структурно-змістового наповнення.

Висновки. Спираючись на представлені показові наукові позиції інтерпретації поняття, зазначимо, що е-парламент у широкому значенні є новітньою формою діяльності демократичного парламенту, забезпечення його відкритого, прозорого характеру функціонування, налагодження інформаційно-комунікативних відносин (як внутрішніх, так і зовнішніх); підстави вважати явище е-парламенту окремим різновидом традиційного демократичного парламенту як представницького органу відсутні. У вузькому розумінні е-парламент можна вважати організаційно та юридично визначеними інформаційно-комунікаційними, цифровими технологіями здійснення парламентської діяльності, різними парламентськими автоматизованими системами, програмно-технічними комплексами тощо.

Оскільки електронний (цифровий) парламентаризм в Україні стратегічно визнаний однією із надважливих і перспективних складових е-демократії, формування його концептуальних засад, генезису, проблем застосування названих та його практичне значення, потенціалу у контексті цифрової трансформації державної і суспільної життєдіяльності, очевидність більш поглибленого конституційно-правового аналізу досліджуваної проблематики не викликає сумніву. Її актуальність є комплексною: моделювання, напрями, форми, правове забезпечення функціонування Верховної Ради України як представницького органу, органу законодавчої влади в умовах цифровізації, існуюча трансформація його практичної діяльності, зумовлена теперішніми реаліями існуючих викликів і загроз, викликаними діями російської держави-агресора проти нашої держави і суспільства, брак наукового аналізу – такими, певно, не вичерпними є питання вироблення сучасного концепту національного е-парламенту.

1. Костецька Т. А. Про електронний парламентаризм в Україні: стратегія впровадження та чинники розвитку. *Правова держава*. Вип. 33. Київ: Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України. 2022. С. 314–324. 2. Костецька Т. А. До питання про сутність електронного парламенту: український вимір. *Правова держава*. Вип. 34. Київ: Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2023. С. 291–303. 3. Черкас О. Г. Взаємодія Верховної Ради України з місцевими Радами: інформаційно-комунікаційний аспект. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2020. № 2 (25). С. 226–234. 4. Про деякі заходи щодо забезпечення відкритості процесу роботи Верховної Ради України, її органів, народних депутатів України та Апарату Верховної Ради України: Розпорядження Голови Верховної Ради України від 05.02.2016. № 47. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/47/16-%D1%80%D0%B3> 5. Про затвердження Стратегії електронного парламентаризму на 2018–2020 роки: Розпорядження Голови Верховної Ради України від 05.07.18 р. № 278. URL: <https://ips.ligazakon.net> 6. Електронне урядування. Опорний конспект лекцій / за ред. А. І. Семенченка. Київ: Арт-мастер, 2012. С. 113. 7. Напр.: Чукут С. А. Впровадження електронного парламенту в Україні в контексті сучасних світових тенденцій. URL: <file:///C:/Users/%D0%A2%D0%B0%D0%BD%D1%8F/Desktop/%D0%9F%D0%90%D0%A0%D0%9B%D0%90%D0%9C%D0%95%D0%9D%D0%A2%D0%90%D0%A0%D0%98%D0%97%D0%9C%D0%20%D1%82%D0%B5%D0%B0%D0%202021%D0%2022/Vprovdzhennya-elektronnogo-parlamentu.pdf>; Барікова А. В. В Україні запущено елек-

